

Marek Rutkowski

(Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Białymstoku)

### **Stosunki handlowe Królestwa Polskiego z Cesarstwem Rosyjskim oraz Chinami w początkach ery paskiewiczowskiej**

Według popowstaniowych władz Królestwa początków ery paskiewiczowskiej, stosunki handlowe z Cesarstwem „(...) były dawniej główną podstawą pomysłowości tego kraju”. Wymiana ta została przerwana przez wybuch Powstania Listopadowego.<sup>1</sup> Pierwotnie tuż po upadku Powstania Listopadowego, na mocy rozporządzenia Prezesa Rządu Tymczasowego Teodora Engla z dnia 30 września 1831 roku, nakazano formalnie „(...) przywrócić w całej rozciągłości przepisy taryfry celnej i pojedyncze jej urzędzenia” obowiązujące przed dniem 29 listopada 1830 roku.<sup>2</sup> Takie rozwiązanie było częścią formalnością. Mianowicie jeszcze w dniu 2 stycznia 1831 roku Mikołaj I wydaje ukaz zakazujący wprowadzania do Rosji wszelkich wyrobów pochodzących z Królestwa Polskiego.<sup>3</sup> Został wówczas przewany eksport przedmiotów tzw. pierwszej i drugiej klasy, co miało mieć miejsce „(...) aż do ustalenia nowego władz miejscowych”.<sup>4</sup>

Pomimo tego, już wkrótce poszczególni fabrykanci i władze wojewódzkie kierują do Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji zapytania o warunki wznowienia handlu z Rosją i o dalszą prawomocność wprowadzonego zakazu wymiany handlowej. Wspomniana agenda rządowa odpowiada m.in. w dniu 7 listopada 1831 roku, stwierdzając, iż „(...) lubo rozporządzenie to za chwilowe i wynikłe z okoliczności wojennych uważać wypada, wszakże, dopóki cofnięciem będzie, dopełnienie formalności ekspedycyjnych, dawnymi przepisami wskazanymi, nie byłoby dostatecznym do zapewnienia wyrobom tutejszym wchodu do Rosji”.<sup>5</sup> W dniu

---

<sup>1</sup> Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zespół II Rady Stanu Królestwa Polskiego (dalej: II RS) 60, s. 162

<sup>2</sup> Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, zespół Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego (dalej: RA) 20/80; RA 21, s. 57-58.

<sup>3</sup> Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego (dalej jako DUWM), R. 1831, s. 148-149

<sup>4</sup> II RS 60 s. 162

<sup>5</sup> DUWM 1831, s. 59-60

15 listopada 1831 roku napływa do Rządu Tymczasowego znamienne pismo, w którym fabrykanci Królestwa „dopraszają się” o cofnięcie decyzji monarszej z dnia 2 stycznia 1831 roku, wprowadzającej zakaz wwozu na teren Cesarstwa wyrobów przemysłowych wyprodukowanych w Królestwie. Rząd Tymczasowy postanawia przesłać tę prośbę do cesarza, prosząc o ponowne (czasowe) wprowadzenie w życie ustawy z dnia 28 sierpnia 1822 roku, określającej relacje handlowe pomiędzy Rosją i Polską, przynajmniej „(...) dopóki stałe urządzenie stosunków handlowych Królestwa Polskiego z Państwem Rosyjskiem nie nastąpi”.<sup>6</sup> Pismo Rządu Tymczasowego zostaje podane do publicznej wiadomości i ogłoszone w Dziennikach Wojewódzkich Królestwa.

Tymczasem wprowadzono niezwykle restrykcyjną, nową taryfę celną obowiązującą we wzajemnych kontaktach handlowych pomiędzy Polską i Rosją. Nowe prawo celne zostało podpisane przez monarchę w dniu 24 listopada 1831 roku.<sup>7</sup> Stosowny ukaz Rządzącego Senatu przynosił ze sobą znaczącą preambułę traktatu, gdzie zamieszczono informacje stanowiące o rzeczywistych celach nowej ustawy celnej, gdzie m.in. czytamy: „(...) po uspokojeniu zaszłych rozruchów, w celu wznowienia stosunków handlowych, pragnąc z jednej strony uchylić wszelką nierówność przynoszącą szkodliwe skutki Rossyjskiemu rękodzielnemu przemysłowi [podkreślenie autora], z drugiej zaś dać Królestwu Polskiemu wszelkie ulgi zgodne z powszechnem dobrem, zachowując obok tego ile możliwości przyjęty dawniej porządek, uznaliśmy za pożyteczne postanowić na przyszłość (...) prawidła”. O nowym traktacie Rząd Tymczasowy Królestwa Polskiego, jak i sekretarz stanu do spraw Królestwa Polskiego (St. Grabowski) zostali powiadomieni przez rosyjskiego Ministra Finansów - Kankrina. Jak widać, wprowadzenie nowej taryfy było decyzją o charakterze jednostkowym. Treść ustawy podpisanej w listopadzie roku 1831 podano do powszechnej wiadomości w Dziennikach Wojewódzkich Królestwa dopiero w pierwszych dniach marca 1832 roku (po ok. 4 miesiącach od daty wydania).<sup>8</sup> Takie rozwiązanie było o tyle zaskakujące, iż w praktyce przepisy nowej ustawy zaczęły obowiązywać już od 13 stycznia 1832 roku.<sup>9</sup>

Polskie władze centralne nie poddawały się jednak łatwo wprowadzonym obostrzeniom w handlu z Cesarstwem. Jeszcze w dniu 8 stycznia 1832 roku, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji przedstawia do Rządu Tymczasowego pismo w przedmiocie „(...) zgubnych skutków, jakie spłynęły na Królestwo Polskie z ukazu z dnia 24 listopada 1831 roku oraz środków, zdolnych zasłonić fabryki wyrobów wełnianych w kraju naszym od zupełnego upadku”. Napływa też w począt-

<sup>6</sup> RA 20, s. 202 - 204

<sup>7</sup> DUWM 1831, s. 148 - 149

<sup>8</sup> DUWM 1832, s. 189 - 196 i w dodatku; DUWM 1832, s. 197. Z drugiej jednak strony np. Komisja Województwa Mazowieckiego już w dniu 24 stycznia 1832 roku, w nawiązaniu do swego reskryptu nr 4712/1746, wydaje cyrkularz skierowany do wszystkich komór celnych i urzędów skarbowych, gdzie podano informacje „(...) względem opłat celnych od przedmiotów należących do wzajemnego handlu między Cesarstwem Rosyjskiem a Królestwem Polskiem ogłoszonego”.

<sup>9</sup> DUWM 1832, s. 198

kach roku 1832 do Rządu Tymczasowego oddzielne pismo ze strony Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu (KRPiS) z dnia 20 stycznia 1832 roku w kwestii oceny zaistniałych trudności związanych z wykonaniem przepisów wspomnianego wyżej ukazu z dnia 24 listopada 1831 roku, dotyczącego wzajemnego handlu Polski z Rosją. Po przeanalizowaniu obu pism Rząd Tymczasowy postanowił ponownie zwrócić się do Mikołaja I o złagodzenie istniejących przepisów.<sup>10</sup>

Na skutek pojawienia się nowej ustawy celnej, i w jej efekcie, w dniu 3 lutego 1832 roku, Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Policji (KRSWiP) wystąpiła z prośbą o „(...) cofnięcie chwilowego zakazu wpuszczania do Rosji wyrobów tutejszo-krajowych pierwszej i drugiej klasy”, a Rząd Tymczasowy zwrócił się do swego prezesa - Engla - o interwencję w tej sprawie u cesarza. Miał Engel wystąpić o rozciągnięcie na teren Królestwa ogólnej taryfy cesarskiej (rosyjskiej), dotyczącej handlu w Europie, „(...) która w niektórych przypadkach ma być dla kraju naszego obowiązująca”.<sup>11</sup> Co znamienne, stosowne pozwolenie na eksport do Rosji polskich towarów klasy pierwszej i drugiej zostaje wydane przez monarchę już wcześniej, w dniu 28 stycznia 1832 roku, a podpisane z mocą wykonawczą z dniem 12 lutego 1832.<sup>12</sup>

Efekty tych starań były interesujące. W dniu 12 lutego 1832 roku zostaje więc wydany słynny ukaz Rządzącego Senatu w przedmiocie ponownego wprowadzenia do Królestwa przedmiotów wytworzonych przez polski przemysł, „(...) wyłączając wyroby nicianie i jedwabne przez lat trzy”. Oznaczało to:

- a) brak zniesienia ustawy z 12/24 listopada 1831 roku,
- b) otworzenie możliwości handlowania w wyłącznym oparciu o nowe warunki prawne,
- c) dalsze obostrzenia handlowe, wprowadzające formalny zakaz wwozu do Rosji (na trzy lata) nowej grupy towarów polskich, tym razem o charakterze sukienniczym.<sup>13</sup>

Od tego też momentu „(...) handel z Cesarstwem powrócił”, tyle że na zmienionych, nowych zasadach.<sup>14</sup>

W ustawie celnej z 24 listopada 1832 roku wprowadzono „Oznaczenie opłat celnych od przedmiotów należących do wzajemnego handlu między Rosją a Królestwem Polskim, zastosowane do przepisów objętych oddzielną taryfą z roku 1822 i uzupełnione dodatkami jakie w nich zaszły”. Listę towarów podzielono tu na kilka zasadniczych części, jak niżej:

- a) do pierwszej z nich zaliczono te przedmioty wzajemnego handlu dwustronnego, które miały podlegać dotychczasowej wielkości opłaty tzw. cła wchodowego, gdzie wliczano do tej grupy: powrozy i liny, wstążki jedwabne, wyroby lniane, złoto i srebro w wyrobach, przędzę jedwabną, wyroby jedwabne (włącznie

<sup>10</sup> RA 21, s. 234

<sup>11</sup> RA 21, s. 459

<sup>12</sup> DUWM 1832, s. 597 - 598

<sup>13</sup> RA 22, s. 375.

<sup>14</sup> DUWM 1832, s. 597 - 598.

jedwabne wyroby i wstążki sprowadzane z Rosji do Polski), surową wełnę, wełnę owczą białą i farbowaną, wełnę wielbłądzą, przędzoną wełnę wielbłądzą, wszystkie inne rodzaje wełny przędzonej i farbowanej.

b) towary, od których miano obecnie pobierać we wzajemnym handlu pięciokrotnie zwiększoną opłatę celną, jak: wyroby brązowe, wyroby galanteryjne, wyroby „rękawiczne”, pióra do kapeluszy „z piór kapłonkich”, chustki, szale, pasy oraz pomadę.

c) towary podlegające wzajemnemu obrotowi handlowemu po opłaceniu potrójnej wielkości dotychczasowego cła, gdzie zaliczono: „burty, szpilki, bleywas i szyferweis, bielidło i róż”, wyroby blaszane, parasole, karety i wszelkie powozy posiadające resory, „książki białe do zapisywania”, wyprawione skóry, wyroby z kości, miedź, mosiądz oraz wyroby z tych przedmiotów, sporządzone z mosiądzu struny muzyczne, żelazo i wyroby z żelaza, wyroby cynowe, „kompozycje”, obicia, naczynia fajansowe „farfuruwe” oraz szklane, wyroby szewskie, taśmy „wełniane i niciane”, stroje damskie produkowane z wytworów Królestwa lub Cesarstwa Rosyjskiego (przy zakazie handlu strojami kobiecymi produkowanymi w innych krajach), sztuczne kwiaty, zegary i zegarki, kapelusze słomiane.

d) w odniesieniu do wyrobów wełnianych wprowadzono ogólne „cło wchodowe w stosunku 15 od sta wartości”. Była to taka sama wielkość poboru celnego „(...) w jakiej pobieranem jest w Polsce cło wchodowe od bawełnianych wyrobów rosyjskich”. Zamieszczone dane dokładnie informowały o rodzaju pobieranej tu opłaty. I tak:

- wszystkie gatunki sukna, drapu, pól sukienka i kazimierku (nawet wyroby niewykończone, tj. nie farbowane i nie folowane) obciążono opłatą celną w wysokości: 40 kopiejek od funta,
- „takież wyroby nabijane i drukowane” obciążono opłatą celną w wysokości: 55 kopiejek od funta,
- „ratyna, wilgotne i wełniane trykoty” obciążono cłem w wysokości: 55 kopiejek od funta,
- „koberce, flanelę, felps, gryzetę, fryzę, multan i inne podobne oraz berla-cze, pończochy i czapki wełniane” obciążono opłatą celną w wysokości: 15 kopiejek od funta,
- „wszelki kamlot, atamin, ryps, stamet, bombas, flagtuch, kałamajka, batak-an i inne podobne materie w kolorach i drukowane” obciążono cłem w wysokości: 30 kopiejek od funta,
- tzw. merynos obciążono cłem w wysokości: 1 rubla od funta,
- „kort, patenkrot, toalinet i inne wełniane wyrobki z przędzą lnianą lub inną” obciążono cłem w wysokości: 80 kopiejek od funta,
- „wszelkie taśmy i frezje wełniane i półwełniane” obciążono cłem w wysokości: 20 kopiejek od funta,
- „sukno ordynaryje domowej roboty” obciążono cłem w wysokości: 5 kopiejek od funta (w tym ostatnim wypadku za tzw. sukno zwyczajne należało uważać jedynie towary wytworzone ze zwykłej wełny, które nie podlegały farbowaniu i nie

były wytwarzane w procesie fabrycznym). Prawodawca zaznaczał, iż ponieważ w Polsce w ogóle nie wytwarza się takiego towaru, wspomniane tu sukno może być sprowadzane jedynie z Rosji do Polski. Nie nałożono na ewentualnych eksporterów omawianego towaru obowiązku zaopatrywania się w tzw. świadectwa pochodzenia wyrobu. Z drugiej strony, Mikołaj I w swojej ustawie z 24 listopada 1831 roku zaznaczał, iż „(...) wywóz z Rosji do Królestwa Polskiego wełnianych wyrobów oprócz sukna wyrobu domowego w ogólności zostaje zakazany” (podkreślenie autora).

e) kolejną grupę towarów stanowiły te wyroby, których nie można było wywozić z Królestwa do Cesarstwa, przy równoczesnym utrzymaniu handlu „idącego” w odwrotnym kierunku. Ten bezwzględny zakaz wywozu z Królestwa do Cesarstwa Rosyjskiego obejmował: wódkę, okowitę i wszelkie likwory, karty do gry, cukier (w głowach, sztukach oraz tzw. miarki), białą i farbowaną przędzę bawełnianą, wszystkie wyroby bawełniane, wszystkie futra (za wyjątkiem skór owczych). Natomiast w odniesieniu do tych towarów, przy ich sprowadzaniu z Cesarstwa do Królestwa miano postępować zgodnie z literą - ogólnie określonych - dawniejszych przepisów celnych. Jedynie w odniesieniu do przędzy i produktów bawełnianych oraz futer, prawodawca wyraźnie określił, iż w tych wypadkach ma być pobierana opłata celna zgodna z przepisami taryfy z roku 1822. Dodatkowo Mikołaj I zabronił sprowadzania do Rosji polskich monet srebrnych o wartości mniejszej niż 1 zł.

f) wyszczególniono w ustawie z 24 listopada 1831 roku przedmioty, które na polsko-rosyjskiej granicy miały być poddawane weryfikacji celnej zgodnie z tzw. rosyjską taryfą europejską, względnie zgodnie ze specjalnym oznaczeniem. Dane te szczegółowo obrazuje tabela zamieszczona poniżej:

Tabela I. Przedmioty obrotu towarowego, które zgodnie z ustawą z 24 listopada 1831 roku, na polsko-rosyjskiej granicy miały być poddawane weryfikacji celnej zgodnie z tzw. rosyjską taryfą europejską, względnie zgodnie ze specjalnymi przepisami.<sup>15</sup>

Rodzaj towaru	Forma i wielkość poboru w Cesarstwie Rosyjskim	Forma i wielkość poboru w Królestwie Polskim
Skóry surowe	Zgodnie z oznaczeniami taryfy europejskiej, po 60 kopiejek od puda	Zgodnie z dotychczasowymi przepisami
„Pierze darte, plumaże i wszelkie inne oprócz kitek z piór kapłońskich”	Zgodnie z oznaczeniami taryfy europejskiej, opłata całości istniejącego tu cła (oprócz pierza dartego i zwykłego puchu)	Zgodnie z dotychczasowymi przepisami (oprócz pierza dartego i zwykłego puchu)
„Petyneta, biondyny, tiule, merla”	Zgodnie z oznaczeniami taryfy europejskiej, opłata całości istnie-	Zgodnie z oznaczeniami taryfy europejskiej, opłata

<sup>15</sup> Źródło: DUWM 1832, s. 198.

	jącego tu cła	całości istniejącego tu cła
Piwo i porter	Zgodnie z oznaczeniami taryfy europejskiej, opłata całości istniejącego tu cła	Zgodnie z przepisami podatku konsumcyjnego
Potaż	Zgodnie z oznaczeniami taryfy europejskiej, opłata całości istniejącego tu cła	Zgodnie z istniejącymi już przepisami
Bydło	Eksport z Rosji zgodnie z przepisami taryfy europejskiej, import z Rosji wolny od cła	Import do Polski zgodnie z dotychczasowymi przepisami
Sól	Import do Rosji zgodnie z przepisami taryfy europejskiej, opłata całości przewidzianego cła	Zgodnie z dotychczasowymi przepisami
Tytoń w liściach i łądygach oraz przygotowany już do palenia, a także tabaka	Import do Rosji surowego surowca opłata ¼ wielkości taryfy europejskiej, „/.../w wyrobku zaś połowę cła Taryfą Europejską przepisanego”	Zgodnie z istniejącymi przepisami
Herbata	Import z Rosji bez opłat celnych (jeżeli wysyłka miała być zaplombowana w jednej z czterech komór celnych znajdujących się Moskwie lub Petersburgu, wszelkie inne wewnętrzne „/.../cło nadto zwracaniem będzie”, co miało nastąpić na mocy rozporządzenia rosyjskiej Rady Państwa z dnia 18 sierpnia 1826 roku.). Eksport do Rosji został całkowicie zabroniony.	Pochodząca z Rosji herbata nie podlegała ocleniu. Herbata zagraniczna miała zostać oclona zgodnie z przepisami obowiązującymi w handlu z Kiachtą (Chinami).

g) wszystkie towary, które nie zostały wyszczególnione powyżej w punktach od a) do f) włącznie, miały zgodnie z przepisami ustawy z 24 listopada 1831 roku podlegać podwójnemu obciążeniu opłatami celnymi w stosunku do ustawy z roku 1822 i innych, uzupełniających przedpowstaniowych przepisów celnych,

h) te surowce produkowane i wydobywane w obu krajach, które także nie zostały jednostkowo wyszczególnione w przepisach ustawy z 24 listopada 1824 roku, miały być przy wzajemnym imporcie/eksporcie zwolnione z jakichkolwiek opłat celnych. Prawodawca zaznaczał, iż „/.../przeprowadzone zaś wyroby [z tych

surowców], na które imiennie nie jest oznaczone cło wychodowe, opłacać będą cło wchodowe przy wejściu do drugiego kraju”.

i) wszystkie przedmioty sprowadzane względnie wywożone z Królestwa miały nie podlegać jakimkolwiek dodatkowym opłatom celnym.<sup>16</sup>

Szczegółową taryfę celną na podstawie ukazu cesarskiego opracował rosyjski minister finansów hr. Kankrin.<sup>17</sup> W wypadku zaistnienia ewentualnych pomyłek w druku ustawy celnej, jak to miało np. miejsce w woj. mazowieckim, drukowano następnie w Dziennikach Wojewódzkich sprostowania, dotyczące zauważonych pomyłek.<sup>18</sup>

W następnym okresie wyznaczony został osobny Komitet do Utworzenia Taryfy Celnej Ogólnego Handlu, który miał pracować w Królestwie według zasad ujętych „w parytecie” Cesarstwa oznaczonym dla handlu europejskiego.<sup>19</sup> Komitet ten, mający zapewnić równowagę we wzajemnym polsko-rosyjskim handlu towarami zagranicznymi, powołany został do życia w sierpniu roku 1833. Zajął się on przede wszystkim zbieraniem potrzebnych materiałów i do połowy lat trzydziestych nie ukończył jeszcze powierzonych sobie pracy.<sup>20</sup>

W początkach drugiej połowy lat trzydziestych XIX w. Wydział Przemysłu i Handlu Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego (KRSWDiOŚP) analizował szczególnie dokładnie handel prowadzony pomiędzy stroną polską i rosyjską, oceniając „w sposób pierwszoplanowy” jego wielkość i znaczenie. Władze rządowe KRSWDiOŚP szczególnie dokładnie rozpatrywały kwestię związane z rozwojem handlu prowadzonego z Cesarstwem Rosyjskim, traktując wymianę towarową na tym kierunku jako priorytetową.

Jak wynikało z przeprowadzonych analiz, w połowie lat trzydziestych (tj. w roku 1835) Rosja wyeksportowała do Królestwa swoje wyroby za sumę 23 386 664 zł. W tej sumie znajdowały się też (newralgiczne z punktu widzenia rozwoju polskiego przemysłu tekstylnego) wyroby wełniane, obłożone piętnastoprocentowym cłem wwozowym, których wartość wynosiła w 1835 roku 1 36 824 zł. Natomiast strona polska wyeksportowała w tym czasie do Rosji towary za sumę 5 116 912 zł,

<sup>16</sup> Tamże. Do nowej ustawy celnej dołączono tzw. uwagi ogólne. Dotyczyły one m.in. tego, że: a) Wszystkie polskie towary, zakupione i opłacone przed 29 listopada 1830 roku, „(...) skoro nie będzie wątpliwem że istotnie z polskich płodów i w Polsce zostały wyrobione”, miały podlegać przyspieszonej odprawie celnej. Stosowne opłaty miały być jednak uiszczane zgodnie z przepisami nowej ustawy z 24 listopada 1831 roku, b) Formalnie pobór nowych stawek celnych miał się rozpocząć wraz z samym początkiem roku 1832 (w praktyce, jak o tym wspomniano, nastąpiło to w Królestwie Polskim ok. dwa tygodnie później, ponieważ liczone tu datację według systemu rosyjskiego).

<sup>17</sup> DUWM 1832, s. 198 - 216 Jak czytamy w uwagach ogólnych do ukazu z 24 listopada 1831 roku, ułożenie „(...) podług niniejszych zasad i stosownie do osnowy samego Ukazu”, szczegółowej taryfy celnej obowiązującej rosyjskie komory celne w relacjach handlowych pomiędzy Cesarstwem Rosyjskim a Królestwem Polskim Mikołaj I polecił ministrowi finansów Cesarstwa Rosyjskiego, Generałowi Piechoty hr. Kankrinowi. Opracował on „Taryfę opłat celnych na płody i wyroby Cesarstwa Rosyjskiego wprowadzane do Królestwa Polskiego”, od włącznie dnia 1/ 13 stycznia 1832 roku, zastosowana do przepisów objętych w Ukazie Najjaśniejszego Pana z dnia 12/24 listopada 1831 roku (...).”

<sup>18</sup> DUWM 1832, s. 1495 - 1496.

<sup>19</sup> II RS 60, s. 163.

<sup>20</sup> II RS 60, s. 164.

w czym towary wełniane (także obłożone piętnastoprocentowym cłem wwozowym) za sumę 3 606 64 zł. Z zestawienia tego dowiadywano się, iż deficyt w handlu zagranicznym Królestwa z samą tylko Rosją wynosił w roku 1835 18 269 750 zł, a Cesarstwo Rosyjskie sprzedawało Królestwu w tym czasie towary o prawie pięciokrotnie wyższej wartości, niż samo je kupowało w Polsce.<sup>21</sup>

Dokładne zestawienie wwozu zwierząt wprowadzanych w roku 1835 w granice Polski ze strony Imperium Rosyjskiego przedstawiało się jak niżej:

Tabela II  
Zwierzęta eksportowane z Rosji do Polski w roku 1835.<sup>22</sup>

Gatunek	Ilość sztuk
Woły	8 330
Byki, krowy i jałówki	3 626
Ciełeta bukaty	1 581
Owce	18 369
Kozy	346
Wieprze	6 886
Konie	2 144

Wszystkie sprowadzone w roku 1835 do Polski z Rosji zwierzęta oceniono na sumę 8 784 096 zł.

Równocześnie w tym samym czasie sprowadzono do Polski z terenów Imperium:

Tabela III  
Towary sprowadzone z Rosji do Polski w roku 1835.<sup>23</sup>

Rodzaj towaru	Wartość szacunkowa
Futra	494 190 zł
Galanteria	388 656 zł
Towary korzenne	734 543 zł (w tym 28 074 za samą herbatę)
Towary lniane	1 688 534 zł (w tym płótno za ponad 700 tys. zł)
Łój i świece	1 047 339 zł
Towary metalowe	616 248 zł
Mydło	174 784 zł
Nabiał	326 546 zł (w tym masło za 319 tys. zł)
Naczynia fajansowe	115 273 zł
Rośliny	353 497 zł
Chmiel	713 607 zł
Olej	204 981 zł
Potaż	188 100 zł
Ryby i kawior	470 526 zł
Skóry i wyroby skórzane	1 271 934 zł

<sup>21</sup> w m. c.

<sup>22</sup> Źródło: II RS 104, s. 96.

<sup>23</sup> Źródło: II RS 104, s. 96 - 97.



Tytoń	604 764 zł
Wełna i wyroby wełniane	1 187 915 zł
Zboże	1 384 969 zł

Wymienione tu wyroby wpływały na teren Królestwa, albo bez opłaty celnej, albo za tzw. „wotem kontrolowym”, czyli z opłatą.

Sytuację pogarszał fakt, iż praktycznie w owym czasie nie miał miejsca na terenie Królestwa tranzyt towarów wwożonych do Rosji, a pochodzących z innych krajów. Cały przepływ towarów obcego pochodzenia odbywał się bowiem poprzez lądowe komory celne, położone na granicach austriacko - rosyjskiej i prusko - rosyjskiej.<sup>24</sup>

Po przeanalizowaniu dostępnych danych okazało się, iż w roku 1836 sprowadzono do Królestwa z terenów Cesarstwa za sumę: 19 780 332 zł. Sprowadzone do Polski towary rosyjskie zostały wówczas na granicy obłożone cłem w wysokości: 555 676 zł 3 gr. Pobrane sumy stanowiły średnio 2 1/3 % ogólnej wartości wwożonego towaru. Pieniądze te zostały przekazane do użytku KRPiS (czyli: do Skarbu Królestwa). Wykazana opłata celna mogła zostać w międzyczasie obniżona jeszcze o ponad 50 %, co mogło nastąpić w wypadku, gdyby rozpoczęto doliczanie do podanej powyżej sumy ogólną wartość przedmiotów sprowadzonych na potrzeby I Armii Czynnej stacjonującej w Królestwie. Przedmioty sprowadzane z Rosji z przeznaczeniem na potrzeby wojska mogły przecież napływać do Polski bez „kontroli opłaty”.

Spośród tych wyeksportowanych przez Rosję do Polski przedmiotów, które władze administracyjne Królestwa były jednak w stanie w roku 1836 skontrolować i ocieić, można było wyróżnić grupę towarów tkanin bawełnianych, której wartość obliczono na sumę: 1 084 109 zł. Pikanterii dodawała tu konstatacja zakazu wywozu materiałów bawełnianych w odwrotną stronę, tj. z Królestwa do Rosji.

Natomiast ogólny eksport polski, skierowywany na terytorium Cesarstwa Rosyjskiego oclony został w roku 1836 na sumę: 663 765 zł. Polskie towary obłożone były przy tym na granicy rosyjskiej nieproporcjonalnie wysokim cłem, w średniej wysokości 19 1/2 %. Zgodnie z opinią władz KRSWDiOŚP, wymagało podkreślenia przesłanie w tym czasie na teren Cesarstwa 217 345 funtów tkanin wełnianych, których wartość obliczono na: 1 545 654 zł. Ten konkretny rodzaj eksportowanych do Rosji materiałów został w roku 1836 obłożony cłem w wysokości: 590 498 zł, co w praktyce oznaczało nałożenie przez Rosjan jednostkowego cła w zakresie ponad 38 %. Pojawiły się zatem duże dysproporcje w obłożeniu cłem, będących przedmiotem wzajemnego handlu, towarów rosyjskich i polskich.

<sup>24</sup> II RS 104, s. 96. Dodatkowo jeszcze bilans wzajemnych rozliczeń polsko-rosyjskich był w tym czasie obciążony poprzez znaczne zaległości finansowe, jakie Królestwo posiadało tak w stosunku do samych władz Cesarstwa, jak i w odniesieniu do pojedynczych obywateli tego kraju, o czym: RA 21, s. 52-53 i n.; DUWM 1832 - pismo Komisji Województwa z 16 marca 1832. Z drugiej jednak strony strona rosyjska była też i winna należne sumy stronie polskiej, o czym: RA 23, s. 435 - 436.

KRSWDiOŚP podkreślała w roku 1836 i tę opinię, iż jedną z podstawowych przyczyn, prowadzących do zahamowania (krajowej) wymiany handlowej był w tym czasie nielegalny przemyt towarów, realizowany na całej długości linii granicznej, łączącej Królestwo z Prusami i Austrią. Przyczyną stałego utrzymywania się owego przemytu była, występująca w tych dwu wymienionych powyżej państwach, „niska bardzo” cena towarów przemysłowych, oczywiście w zestawieniu z cennikiem obowiązującym w Królestwie, zarówno w odniesieniu do wyrobów krajowych, jak i obcego pochodzenia, ale obciążonych cłem.<sup>25</sup>

Sytuacja stawała się bardzo poważna, a w roku 1837, znajdujący się po stronie polskiej, deficyt handlu prowadzonego pomiędzy Królestwem Polskim a Cesarstwem Rosyjskim wynosił niebagatelną kwotę 13 398 767 zł.<sup>26</sup>

Z kolei bilans kontaktów handlowych, prowadzonych w roku 1838 na linii Królestwo Polskie - Cesarstwo Rosyjskie przedstawiał się następująco:

- a) przywieziono z Cesarstwa do Królestwa towarów na sumę: 20 701 096 zł 27 gr.,
- b) wywieziono z Królestwa do Cesarstwa towarów na sumę: 4 663 480 zł 20 gr.

Pojawił się zatem horrendalny deficyt polskiego handlu prowadzonego z Rosją, który wynosił: 16 037 916 zł 7 gr. W roku 1838 Cesarstwo Rosyjskie czterokrotnie więcej zyskiwało na eksporcie do Królestwa niż płaciło za importowane stąd towary, a przeciągu dwunastu miesięcy roku 1838 nastąpił wzrost polskiego deficytu w prowadzonym z Rosją handlu o niebagatelną sumę: 2 638 848 zł 10 gr.<sup>27</sup>

Komentując całą sytuację, zarządzana przez generała adiutanta Szypowa KRSWDiOŚP zaznaczała jedynie, iż „(...)z tego wnosić można, że stosunki handlowe obu krajów corocznie się zwiększają, że płody rękodziel Cesarstwa są poszukiwane w tutejszym kraju i że ceny takowych są korzystne dla Królestwa, albowiem w przeciwnym razie kupcy rosyjscy nie mieliby żadnych widoków w przywożeniu swoich towarów”. Nie delibrowano zatem nad druzgocącymi skutkami takiej dysproporcji występującej w handlu pomiędzy Królestwem Polskim a Cesarstwem Rosyjskim dla polskiej gospodarki.<sup>28</sup>

Do głównych towarów eksportowanych z Cesarstwa Rosyjskiego do Królestwa Polskiego można było w roku 1838 zaliczyć:

Tabela IV  
Towary sprowadzone z Rosji do Polski w roku 1838.<sup>29</sup>

Rodzaj towaru	Wartość szacunkowa
(Różnego rodzaju) bydło	4 705 928 zł
Zboże	3 837 939 zł

<sup>25</sup> II RS 104, s. 272.

<sup>26</sup> II RS 105, s. 90.

<sup>27</sup> II RS 105, s. 189 - 190.

<sup>28</sup> II RS 105, s. 190.

<sup>29</sup> Źródło: II RS 105, s. 190 - 191.

Wyroby bawełniane	2 867 140 zł
Len i wyroby lniane	1 411 406 zł
Wełna i wyroby wełniane	(?) 1 442 335 zł
Łój, świece i mydło	1 185 662 zł
Skóry	7 717 779 zł
Ryby	603 501 zł
Korzenie	1 213 235 zł
Worki	365 424 zł
Ser i masło	445 070 zł

W ciągu dwunastu miesięcy roku 1838 wywieziono natomiast z Królestwa na teren Cesarstwa Rosyjskiego towary, wycenione (jak wspomniano wyżej) na ogólną sumę rządu: 4 663 480 zł 20 gr. Do głównych grup towarów, które stanowiły w tym czasie niejako trzon polskiego eksportu, można było zarazem zaliczyć:

Tabela V

Towary sprowadzone z Polski do Rosji w roku 1838.<sup>30</sup>

Rodzaj towaru	Wartość szacunkowa
Wełna i wyroby wełniane	2 644 155 zł
Wyroby metalowe („metaliczne”)	939 414 zł
Pojazdy	108 200 zł
Maszyny	79 732 zł
Skóry	92 883 zł

Najważniejszy z wszystkich rodzajów eksportu, wywóz polskiego sukna na teren Rosji utrzymywał się w roku 1838 na poziomie bardzo zbliżonym do poprzedniego roku 1837. Pojawiło się nawet w tym akurat zakresie polskiego eksportu jego nieznaczne zwiększenie, wynosząc w stosunku rocznym „(...) bardzo mało znaczącą” sumę: 58 119 zł.<sup>31</sup>

Od wzmiankowanej powyżej sumy: 20 701 096 zł 27 gr., stanowiącej wartość wszystkich (oclonych) sprowadzonych w roku 1838 do Królestwa wyrobów przemysłu Cesarstwa Rosyjskiego, kupcy tego kraju opłacili „(...) na komorach Królestwa” cło w wysokości: 618 193 zł 24 gr. Stanowiło to w praktyce średnią opłatę rządu 2,9 % pobieraną od wartości wszystkich sprowadzonych do Królestwa rosyjskich towarów. Z kolei polscy kupcy, eksportujący w roku 1838 do Cesarstwa towary o wartości: 4 663 480 zł 20 gr., opłacili w tym czasie cło za sumę: 550 000 zł, co stanowiło opłatę rządu: 11,7 %.<sup>32</sup>

Specyficzną sytuację mieli eksporterzy polskiego sukna. W ciągu roku 1838 wywieziono z Królestwa Polskiego do Cesarstwa Rosyjskiego 278 041 łokci

<sup>30</sup> Źródło: II RS 105, s. 191.

<sup>31</sup> II RS 105, s. 191.

<sup>32</sup> II RS 105, s. 191-192.

sukna o wartości: 2 436 972 zł. Od tego eksportu polscy kupcy opłacili „(...) na rosyjskich komorach celnych” cło rządu: 464 277 zł, co określało podatek cłowy pobierany przez Rosjan od polskiego rządu na poziomie nieco nawet większym niż 19 %.<sup>33</sup>

Poza wprowadzeniem zmienionej taryfy celnej, w początkach ery paskiewiczowskiej zastosowano inne nowe rozwiązania, dotyczące funkcjonowania i struktury polsko-rosyjskiego handlu. I tak, na podstawie odezwy Ministra Finansów Cesarstwa (mającej swoją podstawę w decyzji Mikołaja I, ogłoszonej wobec Rządzącego Senatowi w Petersburgu) z dnia 15 listopada 1831 roku, 11 grudnia 1832 roku Rada Administracyjna wydaje informację, iż zostaje zniesiona funkcjonująca dotychczas w Polsce Generalna Agencja rosyjskiego Ministra Finansów, „(...) a natomiast włożony jest na Komisję Rządową Przychodów i Skarbu obowiązek udzielania mieszkańcom państwa rosyjskiego wszelkich potrzebnych im wiadomości w przedmiotach urzędów celnych w Królestwie Polskim istniejących”.<sup>34</sup> Z uwagi, iż handel towarami rosyjskimi przybierał w pierwszych latach doby paskiewiczowskiej na znaczeniu (co się wiązało z przyjazdem do Królestwa coraz większej liczby rosyjskich kupców), zaistniała też potrzeba przynajmniej częściowego przygotowania polskiego systemu sądowniczego do rozstrzygania ewentualnych spraw spornych, pojawiających się pomiędzy nimi i miejscowym elementem kupieckim. Bazując na takich przypuszczeniach, rząd Królestwa postanowił w roku 1835, aby przy Trybunale Handlowym oraz przy sądach cywilnych działali sędziowie oraz obrońcy znający język rosyjski.<sup>35</sup>

Władze Królestwa, oceniając wprowadzenie nowej ustawy celnej (i przepisów dodatkowych) stwierdzały w latach trzydziestych XIX wieku, iż „(...) wyroby wełniane, nade wszystko sukno z fabryk Królestwa uległo wyższemu opłatom, a stąd

---

<sup>33</sup> II RS 105, s. 192. KRSWDiOŚP podkreślała, iż z tego powodu „(...) ordynaryjne gatunki (sukna) od których się takie samo płaci cło jak od cieńszych, powinny być płacone powinny być płacone nierównie więcej nad cenę”.

<sup>34</sup> RA 27, s. 751-752; DUWM 1833, 4 luty 1833. W piśmie Komisji Województwa Mazowieckiego z 12 stycznia 1833 roku znajdujemy wypis z protokołu posiedzenia Rady Administracyjnej z 11 grudnia roku poprzedniego, gdzie czytamy m.in.: „Minister Finansów Cesarstwa Hrabi Kankryn zakomunikował Xsięciu Imci Namiestnikowi przy odezwie swej z dnia 15 listopada r. b. (...) kopię odezwy kopię odezwy Jego Cesarzkiej Mości danego Rządzącemu Senatowi, znoszącego Jeneralne Agencje Ministra Finansów w Królestwie Polskim, jednocześnie zaś upraszał Księcia Imci polecenie Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu aby nie zaniebała udzielać mieszkańcom Państwa Rosyjskiego wszelkich potrzebnych im wiadomości w przedmiocie urzędów celnych w Królestwie istniejących, a nadto doniosła w czasie właściwym Ministerstwu Finansów Cesarstwa o wszelkich nowych rozporządzeniach w materii handlu. W reszcie hrabia Kankryn oznajmił, iż w zamian tego i Rządowi Królestwa dostarczane będą przepisy ogłaszane w Cesarstwie handlu obu krajów dotyczące”. O rozliczeniach finansowych pomiędzy Królestwem Polskim a Cesarstwem Rosyjskim, rozpoczętych jeszcze w epoce konstytucyjnej oraz o wzajemnych stosunkach handlowych patrz: N. Gašiorowska, *Likwidacja polsko-rosyjska w Królestwie Kongresowym*, 1916; J. Robak, *Z dziejów polsko-rosyjskich stosunków handlowych – notatka historyczna 1819-1832*, „Przegląd Polski” R. 38 (1904), t. 151-152.

<sup>35</sup> II RS 104, s. 91. O handlu zagranicznym Królestwa: S. Rychliński, *Handel zagraniczny Królestwa Polskiego w latach 1831-1860*, „Ekonomista” R 29 (1929), t. 2; I. Kostrowicka, *Eksport roślinnych produktów rolnych w Królestwie Polskim w latach 1816-1864*, Warszawa 1962; S. Zembrzuski, *Polityka celna Królestwa Kongresowego 1815-1830 r.*, [w] *Prace Zakładu Polityki Ekonomicznej SGGW*, Warszawa 1928-1929; Cz. Strzeszewski, *Handel zagraniczny Królestwa Kongresowego (1815-1830)*, Lublin 1937.

produkcja rękodzielnicza zmniejszyć się musiała,” a „(...) wzrastający napływ płodów z fabryk Cesarstwa, przy zniesionej opłacie coraz węższą czyni rachubę co do powiększenia przychodów celnych Królestwa”. Spodziewano się jedynie zwiększenia dochodów celnych na granicy rosyjskiej poprzez realizację ścisłej kontroli granic i zapobieganie defraudacjom celnym.<sup>36</sup>

Tak więc popowstaniowe stosunki handlowe Królestwa z Cesarstwem Rosyjskim, po podpisaniu ustawy celnej z listopada 1831 roku prowadziły do powstania po stronie polskiej znacznego niedoboru finansowego.

Podobnie po upadku powstania listopadowego znacznemu ograniczeniu podlegał wóz polskich towarów do Chin poprzez komorę celną w Kiachcie. Na mocy bowiem przesłanej przez ministra sekretarza stanu, pismem datowanym na 29 lutego 1832 roku, licencji (co nastąpiło pomimo zmian w taryfie celnej obowiązującej w stosunkach Cesarstwo - Królestwo) fabrykanci Królestwa otrzymali zezwolenie na „wyprowadzenie” 200 tys. arszynów sukna, z przeznaczeniem ich dowozu do Kiachty położonej na granicy rosyjsko - chińskiej.<sup>37</sup> Wszystkie formalności dotyczące tranzytowego handlu polskim sukniem, z przeznaczeniem do wywozu na teren Chin poprzez Kiachtę, zostały też ostatecznie przedstawione polskim władzom na forum Rady Administracyjnej w dniu 25 kwietnia 1832 roku.<sup>38</sup>

Jeszcze i w roku 1834, fabrykanci Królestwa, mogli korzystać z podwyższonej przez Mikołaja I o 100 tys. arszynów sukna tzw. „kwoty wywozowej”.<sup>39</sup> Do korzystania z tego przywileju zostali dopuszczeni tylko wybrani polscy fabrykanci, podani z imienia.<sup>40</sup> Jak zauważa przy tej okazji KRSWDiOŚP „(...) ta znakomita korzyść” została „(...) podzielona pomiędzy głównych przedsiębiorców” oraz osoby zajmujące się spedycją sukna używanego w handlu chińskim. Władze uważały, iż owa korzyść „spłynęła” także na pojedynczych suknienników, którzy teraz ponownie znaleźli zatrudnienie w fabrykach, mogących na nowo produkować większe ilości sukna znajdującego zbyt.<sup>41</sup>

W roku 1835 tranzyt polskich towarów do Chin (poprzez Kiachtę) był już jednak zupełnie zabroniony. Na dodatek, tranzyt wyrobów Królestwa, szczególnie sukna, przez Odessę był także w owym czasie wstrzymany przez władze rosyjskie. Nie można już ich było rozwozić z tego portu do licznych krajów Lewantu. Było to o tyle znamienne, że w tym samym czasie Rosjanie zezwalali na wywóz przez Odessę towarów pochodzenia pruskiego i austriackiego.<sup>42</sup>

Analiza powyższych faktów prowadzi nas do konkluzji, iż zmiany rosyjskiej ustawy o taryfie celnej były to o tyle istotne, iż za tą zmianą kryły się niezbyt zakamuflowane dążenia władz petersburskich do dezorganizacji czy likwidacji,

<sup>36</sup> II RS 60, s. 163.

<sup>37</sup> RA 22, s. 373-5; II RS 60, s. 30; II RS 103, s. 64.

<sup>38</sup> RA 23, s. 436.

<sup>39</sup> II RS 60, s. 30.

<sup>40</sup> RA 22, s. 373.

<sup>41</sup> II RS 103, s. 64 - 65.

<sup>42</sup> II RS 104, s. 97.

przynoszącego profity polskiego handlu produkcją przemysłową, i to na odcinku bezpośrednio rosyjskim, jak i chińskim. Finalny rezultat prac rządu Królestwa nad odpowiednim, prorozwojowym kształtowaniem polityki handlowej kraju, przy prawidłowych założeniach i intencjach tych poczynań, musiał się w tej sytuacji okazać mało czy wręcz zupełnie niekorzystny.

## Summary

### **Marek Rutkowski, Trade relations of the Kingdom of Poland and Russian Empire as well as China at the beginning of Paskiewicz era.**

The author analysis the history of trade relations of the Kingdom of Poland and Russian Empire as well as China Empire after November Uprising. He reaches the conclusion that changes of Russian regulation of customs tariff became not properly camouflaged intents of Peterborough's authorities to confuse or suppress industrial production which brought profits to Polish trade of products of industrial production both within Russian area and Chinese area.

Final result of works of the government of the Kingdom of Poland on proper and pro-developmental creation of trade policy of the State, under proper assumptions and intentions of these activities, had to, in this situation, show itself as little or even completely unfavourable.

## Резюме

### **Marek Rutkowski, Торговые отношения Польского Королевства с Российской Империей и Китаем в начале «времени И. Ф. Паскевича»**

Автор анализирует историю торговых отношений Польского Королевства с Российской Империей и Китайским Царством после польского восстания 1830 г. Приходит к выводу, что изменения российского закона о таможенной пошлине были проявлением стремления российской власти к разрушению или даже уничтожению приносящей прибыль польской торговли промышленной продукцией не только с Российской Империей, но и с Китайским Царством. Окончательный результат действий Правительства Польского Королевства, направленных на развитие прогрессивной торговой политики страны, несмотря на правильные предположения и намерения этих действий, в этой ситуации оказался отрицательным.

